

Щипанський П. В., к.військ.н., професор¹;

Крикун П. М.¹;

Устименко О. В., кандидат наук з державного управління²

¹ - Департамент воєнної політики та стратегічного планування Міністерства оборони України, Київ;

² - Центр воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ

Нове безпекове середовище – прогнозовані виклики та загрози національній безпеці України

Резюме. У статті представлено результати роботи експертно-аналітичної групи Міністерства оборони України з питань проведення заходів оборонного огляду, що були подані на розгляд Кабінету Міністрів України. Розглянуто нове безпекове середовище у середньо- та довгостроковій перспективі, виклики та загрози національній безпеці України, що пов'язані з можливим застосуванням проти неї воєнної сили.

Ключові слова: оборонний огляд, прогнозовані виклики та загрози, Стратегічний оборонний бюлетень України, Департамент воєнної політики та стратегічного планування Міністерства оборони України.

Постановка проблеми. Розвиток безпекового середовища породив нові виклики та загрози національній безпеці України, які пов'язані із застосуванням воєнної сили проти неї. Росія грубо порушила норми міжнародного права та низку українсько-російських договорів, суверенітет, територіальну цілісність нашої держави, здійснила збройну агресію. Вона окупувала та анексувала Крим, надає всебічну підтримку діям незаконних збройних формувань на тимчасово непідконтрольних територіях на Сході України. Існує загроза здійснення Росією нової масштабної відкритої або прихованої “гібридної” збройної агресії або поширення спровокованого нею у Донецькій та Луганській областях конфлікту на інші області нашої країни.

Усе це вимагає внесення змін до концептуальних документів, що визначають напрями розвитку сектору безпеки і оборони України, у тому числі і до Стратегічного оборонного бюлетеня України (далі – Стратегічний бюлетень) [1]. На виконання Указу Президента України [2] в державі проводиться комплексний огляд сектору безпеки і оборони України, складовою якого є оборонний огляд в Міністерстві оборони України, Генеральному штабі Збройних Сил України, інших органах військового управління, установах, закладах і організаціях Міністерства оборони України та Збройних Сил України. У рамках цієї роботи, у першу чергу, уточнюються загрози національній безпеці України у воєнній сфері, визначаються та розподіляються завдання між усіма державними структурами та військовими формуваннями, формується перспективний обрис Збройних Сил України.

Метою статті є представлення на розгляд фахівців із питань національної безпеки напрацювань, отриманих у ході роботи експертно-аналітичної групи Міністерства оборони України з питань проведення заходів оборонного огляду. Проведено аналіз безпекового середовища у середньо- та довгостроковій перспективі, головних тенденцій розвитку воєнно-політичної обстановки у світі та навколо України, зпрогнозовано виклики та загрози національній безпеці України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У цілому проблемні питання у сфері національної безпеки досліджуються багатьма науковцями та творчими колективами. Проблеми стратегії національної безпеки та оборони держави досліджували фахівці Національного університету оборони України [3]. Концептуальні та організаційно-правові засади державного управління у сфері національної безпеки, економічні, соціальні та гуманітарні аспекти забезпечення національної безпеки в контексті євроінтеграції України досліджуються науковцями Національної академії державного управління при Президентові України [4, 5]. Було створено експертно-аналітичну групу Міністерства оборони України з питань проведення заходів оборонного огляду до якої ввійшли фахівці структурних підрозділів Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України, Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, науково-дослідних установ [6].

Виклад основного матеріалу. Оборонний огляд проводився згідно з рекомендаціями з організації та проведення оборонного огляду,

розробленими Департаментом воєнної політики та стратегічного планування Міністерства оборони України та затвердженими Наказом Міністра оборони України [7]. До його проведення залучалися центральні органи виконавчої влади, провідні наукові установи, незалежні громадські організації держави, вітчизняні та закордонні фахівці з питань оборони, а також використані можливості Спільної робочої групи Україна – НАТО з питань воєнної реформи високого рівня [8].

На сьогодні, за результатами оборонного огляду, на розгляд Кабінету Міністрів України подано нову редакцію Стратегічного оборонного бюлетеня України. Результати оборонного огляду свідчать, що розвиток воєнно-політичної обстановки у світі та навколо України йде під впливом таких головних тенденцій:

формування системи багатоплярних відносин, намагання змінити існуючий баланс сил, перш за все провідними державами світу. Це проявляється в тому, що останніми роками посилюється роль таких головних світових центрів сили, як північноамериканський на чолі із США, західноєвропейський при провідній ролі Європейського Союзу, євразійський з лідерством Російської Федерації, азійсько-тихоокеанський із лідируючими позиціями Китаю та Японії. Також спостерігається становлення нових центрів сили регіонального характеру. У сучасних умовах простежується намагання змінити існуючий баланс сил між головними світовими центрами;

посилення суперечностей між провідними центрами сили щодо поділу сфер впливу. На нинішньому етапі світового розвитку визначальними для формування воєнно-політичної обстановки залишаються процеси загострення геополітичного суперництва між євроатлантичною і європейською системами колективної безпеки з одного боку, євразійською та азійсько-тихоокеанською системами – з іншого. При цьому зростання економічних, технічних, воєнних потенціалів учасників світових центрів призводить до посилення боротьби за вплив у зонах їх стратегічних інтересів. На формування воєнно-політичної обстановки у світі суттєво впливає зростання міжнародної конкуренції за доступ до природних, технологічних та інших ресурсів. Посилення суперечностей між світовими центрами сили має наслідком збереження “заморожених” та виникнення нових конфліктів, їх періодичного загострення в Кавказькому і Центральноазійському регіонах, на Балканах, Близькому Сході, в Україні, Придністров’ї та інших регіонах. Підтримка сепаратизму,

етнічного та релігійного протистояння, внутрішньої нестабільності, приведення до влади “лояльних режимів” створює підґрунтя для загострення суперечностей та виникнення нових збройних конфліктів;

Зростання взаємної залежності провідних держав в умовах глобалізації, посилення впливу провідних міжнародних корпорацій, загострення боротьби за природні ресурси, використання енергетичного чинника для досягнення політичних цілей. Характерною рисою сучасного світу є глобалізація, що суттєво впливає на економіку держав, посилює їх взаємозалежність, загострює суперництво за доступ до енергетичних ресурсів. Разом із позитивними чинниками глобалізація провокує збільшення нерівності у розподілі світових ресурсів, призводить до турбулентності міжнародних потоків капіталу та пов’язаних із цим протиріч і криз. В умовах поглиблення розриву в розвитку країн так званого золотого мільярду та рештою країн проблемою залишається поділ світу на багатий центр і бідну периферію. Негативним наслідком глобалізації є політична нестабільність, проявами якої є збільшення низки недієздатних, невизнаних держав та держав, що деградують або таких, що не відбулися.

У багатьох країнах спостерігається криза влади, стримується розвиток демократичних процесів, набирають сили сепаратистські рухи. Ситуація погіршується також внаслідок кризових процесів у макроекономіці. Очікується подальше загострення конкуренції, зокрема, в таких питаннях, як доступ до ресурсів (насамперед – енергоносіїв), боротьба за збереження та розширення зон впливу;

Зниження дієвості заходів, що застосовуються для врегулювання криз і воєнних конфліктів провідними міжнародними організаціями. Важливим чинником формування зовнішньополітичних умов, що впливатимуть на рівень безпеки будь-якої країни світу, залишатиметься співробітництво з провідними світовими та регіональними міжнародними організаціями, підтримання взаємовигідних партнерських відносин на двосторонньому рівні. Однак спостерігається тенденція до зниження ефективності механізмів протидії агресії з боку існуючих міжнародних систем колективної безпеки. У цих умовах сильні держави намагаються нав’язувати свою волю більш слабким партнерам всупереч нормам міжнародного права. Цим пояснюється прагнення багатьох держав забезпечити власну безпеку шляхом активної співпраці з

євроатлантичними та європейськими системами колективної безпеки;

збереження ролі воєнної сили як засобу вирішення проблемних питань воєнно-політичних відносин. За останні роки спостерігається тенденція до більш відвертого застосування воєнної сили для досягнення воєнно-політичних цілей. У той же час мають місце суттєві зміни форм та способів використання воєнної сили, з'являються нові підходи до збройної боротьби, у тому числі використання недержавних воєнізованих організацій. Це у багатьох випадках знижує дієвість міжнародних систем колективної безпеки та ускладнює застосування норм міжнародного права для врегулювання конфліктних ситуацій;

прагнення окремих держав досягти переваг у військово-технічній сфері, створити можливості для виробництва зброї масового ураження. Спостерігається збільшення воєнних бюджетів країн, посилення небезпеки неконтрольованого розповсюдження ядерної зброї та її носіїв, матеріалів для їх виробництва, технологій подвійного призначення;

поширення тероризму (у тому числі кібертероризму), піратства, організованої злочинності, нелегальної міграції, незаконної торгівлі зброєю та наркотиками, торгівлі людьми. Міжнародний тероризм, піратство, транснаціональна організована злочинність і незаконна торгівля людьми, зброєю та наркотиками, “чорна трансплантологія”, боротьба за сфери впливу, насильницька зміна влади в тих чи інших державах призводять до зростання міжнародної нестабільності. Відбувається швидка активізація терористичної діяльності в кіберпросторі. Розв'язання таких проблем потребує консолідації зусиль усієї світової спільноти;

прискорення розвитку інформаційних технологій, збільшення спроможностей держав щодо проведення інформаційних та інформаційно-психологічних операцій, посилення чутливості суспільства до загибелі мирного населення та втрат особового складу військових формувань у воєнних конфліктах. Інформаційний чинник у реалізації зовнішньої політики провідних держав світу та забезпеченні їх національних інтересів набуває все більшого значення. Цьому сприяє стрімкий розвиток новітніх технологій. Як показала практика останніх років, значення інформаційних технологій для досягнення геополітичних цілей буде зростати і набувати ролі одного з головних чинників у сучасних конфліктах. Модернізація та вдосконалення розвідувальними спеціальними службами іноземних держав систем і комплексів

технічної розвідки, нарощування їх можливостей, спроби несанкціонованого доступу до інформаційної інфраструктури держави та її використання проти інтересів України, монополізація крупними іноземними компаніями ринку телекомунікаційних послуг та їх намагання нав'язати державі свої умови функціонування національних інформаційних та телекомунікаційних мереж та систем в умовах розвитку в Україні інформаційного суспільства і глобалізації інформаційного обміну стають загрозливими чинниками для функціонування системи інформаційної безпеки України, перешкоджають розвитку і використанню інформаційної сфери та створюють небезпеку життєво важливим інтересам людини і громадянина, суспільства і держави;

глобальні кліматичні зміни, зменшення запасів природних ресурсів, зростання дефіциту питної води, продуктів харчування і посилення міграційних процесів у світі. Глобальні кліматичні зміни разом із низкою інших світових гуманітарних проблем: загостренням демографічної ситуації, постійною “продовольчою кризою”, зростанням безробіття, зuboжінням широких верств населення, посиленням міграційних процесів – створюють сприятливу соціальну базу для радикально налаштованих екстремістських течій та терористичних сил і є підґрунтям для дестабілізації ситуації як в окремих регіонах, так і у світі в цілому.

Фахівці вважають, що безпекове середовище у середньо- та довгостроковій перспективі характеризується наявністю низки викликів та загроз національній безпеці України, які пов'язані з можливим застосуванням проти неї воєнної сили, а саме:

посягання на державний суверенітет та територіальну цілісність України з боку іноземних держав, а також терористичних організацій та сепаратистських рухів, які діють на території України;

спрощення Російською Федерацією юридичних процедур щодо застосування воєнної сили за межами власної території, виправдання застосування воєнної сили як засобу вирішення міждержавних спорів;

втручання у внутрішні справи України з боку іноземних держав, зокрема, шляхом підтримання політичних або інших організацій, діяльність яких спрямована на порушення конституційного ладу, територіальної цілісності та суверенітету України, внутрішньої соціально-політичної стабільності та правопорядку;

протидія входженню України до існуючих та перспективних систем колективної безпеки;

порушення державами міжнародних угод, договорів про нерозповсюдження зброї масового знищення та засобів її доставки, контроль над озброєннями, обмеження і скорочення озброєнь;

нарошування поблизу південних та східних кордонів України угруповань військ та озброєння, створення нових, розширення і модернізація наявних військових баз та об'єктів, що призводить до порушення балансу сил у регіоні;

загострення гуманітарних проблем, пов'язаних із внутрішньою міграцією населення із зони збройного конфлікту на сході України та з окупованої Автономної республіки Крим;

активізація розвідувальної та розвідувально-диверсійної діяльності проти України спеціальних служб іноземних держав, а також інших державних або недержавних іноземних організацій;

розголошення інформації, що становить державну таємницю, незаконне збирання та використання інформації у сферах оборони, державної безпеки, економіки, науки і техніки, а також створення загроз інформаційній безпеці держави;

небезпека скоєння терористичних актів, у тому числі у кібернетичному просторі, на критичних об'єктах інфраструктури України розвідувально-диверсійними групами спеціальних служб іноземних держав, терористичними організаціями та сепаратистськими рухами, які діють на території України;

сприяння незаконному ввезенню в Україну зброї, боєприпасів, вибухових речовин, радіоактивних та наркотичних засобів, засобів масового ураження;

використання іноземними країнами кризової ситуації в українсько-російських відносинах для витиснення України з традиційних ринків озброєнь, дискредитація України як надійного партнера у питаннях військово-технічного співробітництва;

використання енергетичної та торговельно-економічної залежності України для досягнення воєнно-політичних цілей;

застосування воєнної сили в регіоні або за участю держав регіону, наявність "заморожених" конфліктів, у тому числі поблизу державних кордонів України, та створення передумов для поширення нестабільності на територію України;

посилення сепаратистських настроїв у районах компактного проживання нацменшин на території України, а також активна підтримка таких дій з боку окремих країн;

політична, фінансова, військова або інша підтримка не передбачених законом воєнізованих

або збройних формувань, терористичних організацій на території України;

посилення інформаційно-психологічного впливу на Україну з метою дестабілізації соціально-політичної обстановки в Україні або в окремих її регіонах і місцях компактного проживання національних меншин;

застосування політичних або економічних санкцій проти України, припинення дипломатичних відносин з Україною;

порушення Конвенції про відкрите море 1958 року через піратські дії проти морських суден або літальних апаратів України;

зростання потоку нелегальних мігрантів до України або через її територію внаслідок збройних конфліктів, різкого погіршення соціально-економічного стану окремих країн.

Суттєвий вплив на стан національної безпеки України будуть здійснювати також *внутрішні екологічні і техногенні виклики та загрози*, а саме:

надмірне антропогенне навантаження на територію України, зростання ймовірності виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру;

зношеність обладнання об'єктів підвищеної небезпеки, комунальної інфраструктури населених пунктів, очисних споруд підприємств;

нераціональне використання природних ресурсів, радіоактивне, хімічне та біологічне забруднення довкілля, наявність проблеми транскордонних забруднень;

неефективність заходів щодо подолання негативних наслідків військової та іншої екологічно небезпечної діяльності;

погіршення екологічного стану водних басейнів, загострення проблеми транскордонних забруднень та зниження якості води, загострення техногенного стану гідротехнічних споруд каскаду водосховищ на р. Дніпро;

недостатній контроль за ввезенням в Україну екологічно небезпечних технологій та матеріалів, збудників хвороб, за використанням генетично модифікованих організмів.

Спроможності України щодо реагування на зазначені виклики та загрози обмежують такі внутрішні умови і чинники:

складне економічне становище, високий рівень бідності населення, безробіття;

корупція, високий рівень злочинності, у тому числі організованої та озброєної;

радикалізація політичних сил і рухів;

наявність у суспільстві суперечностей культурного, конфесійного, мовного характеру;

невирішеність проблемних питань, пов'язаних із договірно-правовим оформленням державного кордону України;

незавершеність реформування єдиної державної системи цивільного захисту;

розбалансованість і незавершеність системних реформ, у тому числі у сфері оборони України;

неефективна державна політика з питань оборонного планування та військового будівництва;

низький рівень обороноздатності України, недостатнє оволодіння Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями, формами і способами ведення збройної боротьби в умовах сучасних війн;

уразливість інформаційної інфраструктури держави, передусім об'єктів критичної інформаційної інфраструктури;

недосконалість системи підготовки, недостатній рівень практичної натренованості військових фахівців, їх адаптації до умов ведення сучасної збройної боротьби;

низький рівень оборонного замовлення, фактична відсутність пошукових та прикладних робіт, пов'язаних із виробництвом високотехнологічної продукції військового призначення;

технологічна застарілість та зношеність обладнання підприємств оборонно-промислового комплексу;

відсутність замкнених циклів вітчизняного виробництва значної частини озброєння та військової техніки;

відтік з України висококваліфікованих спеціалістів оборонно-промислового комплексу;

стрімке зниження рівня конкурентоспроможності, а також моральна застарілість вітчизняних товарів військового призначення та подвійного використання.

Ознаками, за якими дії інших держав (коаліцій держав) кваліфікуються як загроза застосування воєнної сили проти України та дають підстави для визначення потенційного воєнного противника, є:

висування ультимативних вимог, задоволення яких може призвести до порушення конституційного ладу, територіальної цілісності та суверенітету України;

припинення дипломатичних відносин з Україною;

дозвіл іншої держави на використання власної території третьою державою (коаліцією) для підготовки та здійснення агресії проти України;

прийняття іншою державою нормативно-правового акта, що дозволяє використання її збройних сил на території України;

економічна або інформаційна блокада України;

провокації на державному кордоні України;

акції, що порушують об'єкти системи управління військовими формуваннями та органами спеціального призначення або призводять до унеможливлення виконання суб'єктами забезпечення національної безпеки своїх функцій;

активізація розвідувально-підривної діяльності проти України, військової розвідки на території України;

політична, фінансова, військова або інша підтримка не передбачених законом збройних формувань або терористичних організацій на території України;

проведення поблизу державного кордону України загальної, часткової мобілізації або розгортання військових формувань, нарощування угруповань збройних сил суміжних держав, посилення інтенсивності військових навчань;

залишення без погодження з Україною пунктів дислокації підрозділами збройних сил іншої держави, які відповідно до укладених міжнародних договорів перебувають на території України, а також дії щодо застосування таких підрозділів проти третьої держави;

акції, що порушують безпеку функціонування об'єктів ядерної, хімічної промисловості, оборонно-промислового комплексу, об'єктів, на яких зберігаються озброєння, військова техніка, боєприпаси, інших потенційно небезпечних об'єктів.

Висновки. Наслідком реалізації наведених та інших викликів та загроз може бути застосування воєнної сили проти України шляхом збройної агресії (у відповідності з ознаками, вказаними у Законі України "Про оборону України") [9, с. 70], збройного конфлікту на державному кордоні або всередині держави, втягнення України у воєнний конфлікт між іншими державами. Зазначені шляхи реалізації воєнних загроз можуть сполучатись один з одним і здійснюватись послідовно або одночасно.

З огляду на тенденції та умови формування безпекового середовища навколо України вбачається, що в коротко- та середньостроковій перспективі високою залишається ймовірність загострення воєнно-політичних криз та переростання їх в локальну чи регіональну війну. Ефективне

функціонування сектору безпеки і оборони України в безпековому середовищі, що змінюється, можливе лише за умови консолідації зусиль органів державної влади, українського суспільства навколо основної мети – забезпечення національної безпеки держави, ефективного відстоювання її національних інтересів у сфері національної безпеки і оборони.

СПИСОК ВИКОРИСТОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2012 року "Про Стратегічний оборонний бюлетень України" [Текст] : Указ Президента України від 29 грудня 2012 року № 771/2012. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/876-18/page>
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2014 року "Про заходи щодо підвищення ефективності планування в секторі безпеки і оборони" [Текст] : Указ Президента України від 13.05.2014 року № 468/2014. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/876-18/page>
3. Основи стратегії національної безпеки та оборони держави: підруч. / В.Г. Радецький, О.П. Дузь-Квятченко, В.М. Воробйов, В.П. Грищенко та ін. – К.: НУОУ, 2010. – 592 с.
4. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): Підручник К.: НАДУ, 2012. -544 с.
5. Виклики й загрози національній безпеці у контексті геополітичного та гео економічного вибору України: матеріали круглого столу (Київ, 3 грудня 2014 р.) / за ред. Ю.В. Ковбасюка, Г.П. Ситника. – К. : НАДУ, 2014. – 161 с.
6. Про створення експертно-аналітичної групи Міністерства оборони України з питань проведення заходів оборонного огляду. Наказ Міністерства оборони України № 397 від 17 червня 2014 р. – 3 с.
7. Рекомендації з організації та проведення оборонного огляду. Наказ Міністерства оборони України № 303 від 13 травня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mil.gov.ua/ua/defense_review/N303.pdf.
8. Про українську частину Спільної робочої групи Україна - НАТО з питань воєнної реформи високого рівня [Текст] : Указ Президента України від 16 травня 2014 року № 4770/2014. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/477/2014>
9. Нормативно-правова база у галузі безпеки і оборони України. Видання друге, доповнене – Центр дослідження армії, конверсії та роззброєння, Київ, 2012. – 800 с.

Стаття надійшла до редакції 20.03.2015

Щипанский П. В.¹;

Крикун П. М.¹;

Устименко А. В.²

¹ - Департамент военной политики и стратегического планирования Министерства обороны Украины, Киев;

² - Центр военно-стратегических исследований Национального университета обороны Украины имени Ивана Черняховского, Киев

Новая среда безопасности – прогнозируемые вызовы и угрозы

Резюме. В статье представлены результаты работы экспертно-аналитической группы Министерства обороны Украины по вопросам проведения мероприятий оборонного аудита, которые были представлены на рассмотрение Кабинету Министров Украины. Рассмотрено новое состояние среды безопасности в средне- и долгосрочной перспективе, вызовы и угрозы национальной безопасности Украины, связанные с возможностью применения против нее военной силы.

Ключевые слова: оборонный аудит, прогнозируемые вызовы и угрозы, Стратегический оборонный бюллетень Украины, Департамент военной политики и стратегического планирования Министерства обороны Украины.

P. Shchypanskyi ¹;

P. Krykun ¹;

A. Ustimenko ²

¹ - Defence Policy and Strategic planning Department, Ministry of defence of Ukraine;

² - Center for Military and Strategic Studies National Defence University of Ukraine named Ivan Chernyhovskij

New security environment – predicted challenges and threats to the national security of Ukraine

Resume. The article presents the results of the expert-analytical group of the Ministry of Defense of Ukraine on events of defense review, which were submitted to the Cabinet of Ministers of Ukraine. Here is also considered a new state security environment in the medium and long term challenges and threats to national security of Ukraine, related to the possibility of using military force against it.

Keywords: Defence Review, predicted challenges and threats, Strategic Defence Bulletin of Ukraine, Defence Policy and Strategic planning Department Ministry of Defence of Ukraine